

Aanstelling kapitein te Genk in 1789

Bevelen aen alle onderdaenen van Genck hem in het beveel der waepenen te gehorsaemen: de aanstelling van Ludovicus Lenarts tot kapitein van Genk, 1789

In een recent boek over de Limburgse Bokkenrijders ⁽¹⁾ wordt helder aangetoond dat rondzwervende landlopers, zonder regelmatige middelen van bestaan, in het land van Loon in de tweede helft van de achttiende eeuw één van de voornaamste sociale problemen vormden. Het ging om zwervende individuen, die zich occasioneel in los verband bij elkaar aansloten. Andere inkomstenbronnen dan bedelarij of diefstal hadden zij niet. De organisaties die destijds voor een minimale sociale zekerheid moesten zorgen waren de plaatselijke armentafels. Zij konden echter niet meer doen dan inwoners van het eigen dorp, die het door tegenslagen tijdelijk moeilijk hadden, in beperkte mate bijstaan. De armentafels beschikten over het algemeen niet over de middelen om meer te doen. Aan bedelaars en andere armoezaaiers van buiten de gemeente, kon geen structurele hulp geboden worden. Het enige dat men kon doen was de overlast voor de eigen inwoners beperken, door ongewenste landlopers de toegang tot het land te ontzeggen of ze er uit te verjagen.

Hoe het probleem van rondzwervende vagebonden in Luik en Loon in de tweede helft van de achttiende eeuw aangepakt werd, wordt duidelijk omschreven in het werk van de achttiende-eeuwse Luikse rechtsgeleerde Sohet, in zijn *Instituts de droit* ⁽²⁾. Vreemdelingen, mensen van buiten het prinsbisdom dus, mochten in Loon niet bedelen. Ook inwoners van het Land van Luik of van het graafschap Loon mochten niet bedelen, zolang zij in staat waren om door te werken hun brood te verdienen. Enkel mensen die lichamelijk niet in staat waren te werken, en die niet over andere inkomstenbronnen beschikten, mochten onder bepaalde voorwaarden bedelen. Zij moesten een attest van hun parochiepastoor en van de plaatselijke armenmeesters hebben, waarin die bevestigden dat zij op geen enkele andere manier in hun levensonderhoud konden voorzien. Maar ook de mensen die over dit attest beschikten, mochten in principe enkel in hun eigen gemeente bedelen. Wie zich hier niet aan hield stelde zich aan vervolging bloot. Wie betrap werd op bedelarij, zonder over de nodige attesten

Van ghevanghenisse oft Karckere.
T'begeijp ende t'inhouden banden ses
tjiente Capittel.

Gravure uit: "PRACTYCKE in criminele saecken" uit 1618 van Joost De Damhouder (Rotterdam).

te beschikken, vloog in principe voor zes weken de kerker in, waar hij op water en brood gezet werd.

Vreemde bedelaars van allerlei slag werden vagebonden genoemd. Voor hen was men nog veel minder tolerant dan voor bedelaars van eigen bodem. In de eerste plaats was het vreemde zwervers zonder meer verboden in het Land van Luik en het graafschap Loon te zwerven of te bedelen. Inwoners van het graafschap Loon mochten dit slag mensen geen logement verschaffen. Vreemdelingen zonder duidelijke middelen van bestaan mochten zonder meer gearresteerd, en aan de plaatselijke drossaard overgedragen worden. Sohet schrijft: *La saisie de tous vagabonds & des mendians étrangers se peut faire sans aucune formalité. Tous surceans sont autorisés à cet effet à charge de les rélivrer à l'Officier du lieu.* Vervolgens konden zij zonder veel plichtplegingen tot een lijfstraf (geseling met zweepslagen of brandmerking) of tot verbanning uit het Land veroordeeld worden. Verbanning ging meestal met brandmerking gepaard. Het brandmerk liet toe een verbannen persoon gemakkelijk te herkennen.

De maatregelen tegen vagebonden bleven niet beperkt tot de uitvaardiging van reglementen. De bevolking werd soms opgeroepen om mee te doen aan een klopjacht op vagebonden die in de streek

Het oude dorpscentrum met de neogotische kerk (1858) en rechtsvoor "het huis met de trepkes" in 1726 als herberg van Jacob Meijers in gebruik. Daar vergaderde de schepenbank. In de kelder was een "camerke" ingericht als gevangenis.

gesignaleerd waren, of om 's nachts in het dorp te patrouilleren. Iedereen die daartoe door de drossaard of zijn afgevaardigden werd opgeroepen, moest verplicht deelnemen aan de acties tegen de vagebonden. In de jacht op vagebonden, was veel toegelaten. Immers, *'si quelqu'un desdits vagebondes venoit à être blessé mortellement dans la poursuite lorsqu'il fait résistance, il n'en sera pourtant rien imputé aux surceans'*, (vertaling: 'zo één van de genoemde vagebonden dodelijk verwond zou worden bij de achtervolging wanneer deze weerstand bood, zal de inwoners nochtans niets ten laste gelegd worden'), zo lezen wij bij Sohet.

Gearresteerde vagebonden moesten op kosten van de plaatselijke gerechtsofficier gevangen gezet worden, in afwachting van hun proces. Om de gerechtsofficieren te motiveren, stelde de overheid hen beloningen in het vooruitzicht indien de door hen gearresteerde vagebonden gezochte misdadigers bleken te zijn. De officier die een vagebond voor de schepenbank bracht, die later ter dood veroordeeld werd, mocht rekenen op een premie van 60 goudgulden. Indien de vagebond tot een verbanning of geseling veroordeeld werd, bedroeg de premie voor de gerechtsofficier 30 gulden. Bovendien hoefde de gerechtsofficier zich geen zorgen te maken over de kosten die de voltrekking van een vonnis tegen een vagebond met zich bracht. De kosten voor de beul waren in dat geval voor rekening van de *Staten van Luik en Loon*.

De organisatie van die klopjachten en patrouilles werd als een militaire aangelegenheid beschouwd, en was daarom een bevoegdheid van de vorst: de prins-bisschop van Luik.

De praktische organisatie ervan werd door de vorst aan zijn drossaards toevertrouwd.

Het Land van Luik en het graafschap Loon waren in een aantal drossaardsambten ingedeeld, aan het hoofd waarvan een - meestal adellijke - hoogdrossaard stond. De voornaamste bevoegdheid van de hoogdrossaard was die van gerechtsofficier: hij vervolgde verdachten van zware misdrijven, die met een lijfstraf of doodstraf bestraft werden.

In Genk was de hoogdrossaard die gerechtelijke bevoegdheid echter kwijtgespeeld toen de heerlijkheid vanaf 1753 aan particuliere heren verpand werd⁽³⁾. De heren van Genk stelden vanaf toen eigen particuliere drossaards aan, die namens de pandheren als gerechtsofficier optraden. De bestuurlijke taken van de hoogdrossaards, waaronder de organisatie van de plaatselijke milities, bleven echter gelden.

Genk maakte deel uit van het drossaardambt Stokkem. Hoogdrossaard van Stokkem was in 1789 graaf Clement de Renesse. Omdat Clement de Renesse pas negen jaar was toen hij op 21 juni 1784 door de prins-bisschop tot opvolger van zijn overleden vader in de ambten van hoogdrossaard van Bilzen en van Stokkem werd aangesteld, werd tegelijk een administrateur van het drossaardsambt aangesteld, die de jonge drossaard in de uitoefening van zijn taken moest vervangen zolang hij minderjarig was. Tot 1790 was dat Willem de Geloës d'Oost d'Eysden, die op 23 juni 1784 door

Gerechtskamer in "het huis met de trepkes" van Jacob Meijers (1726). Het huis werd in 1923 afgebroken en vervangen door de herberg "'t Bergske". Foto genomen door A. Maclot omstreeks 1900

de centrale Luikse regeringsraad, die de Geheime Raad genoemd werd, in de eed gesteld werd ⁽⁴⁾. Willem de Geloës was één van de voornaamste gerechte-lijke functionarissen van het prinsbisdom Luik in zijn tijd ⁽⁵⁾. De hoogdrossaarden lieten de praktische werkzaamheden die aan hun functie te pas kwamen traditiegetrouw verrichten door een substituut of luitenant-drossaard. In 1789 was Paul Gisbert Pendris luitenant-drossaard van het ambt Stokkem ⁽⁶⁾. Hij was het die verantwoordelijk was voor de inrichting van de plaatselijke inwoners-milities.

De plaatselijke militie stond in Genk, zoals in de naburige dorpen, onder leiding van een kapitein. De kapitein werd door de hoogdrossaard of zijn luitenant-drossaard aangesteld. Hij werd onder de inwoners van de gemeente gekozen. Zijn taak was de organisatie van wacht-rondes, en de verdeling over de huisgezinnen in de gemeente, van de lasten die kloppachten en patrouilles met zich meebrachten. De dorpelingen waren verplicht zich te schikken naar de orders die zij op dit vlak van hun kapitein kregen ⁽⁷⁾.

In één van de gichtregisters van de schepenbank van Genk, is de aanstellingsbrief en de eedafliegging van één van de Genkse kapiteins geregistreerd. Het gaat om Ludovicus Lenarts, die op 3 maart 1789 de eed als kapitein van Genk aflegde, nadat hij een maand eerder, op 2 februari, door luitenant-drossaard Pendris van het ambt Stokkem aangesteld was. Er zijn weinig bronnen over de activiteiten van de Genkse kapiteins in de achttiende eeuw bewaard, en daarom is het wellicht de

moeite waard deze tekst in dit tijdschrift uit te geven.

De tekst leert ons dat luitenant-drossaard Pendris op 2 februari 1789, in zijn verblijfplaats in Neeroeteren, een commissiebrief opstelde, ondertekende en verzegelde, waarin hij de Genkenaar Ludovicus Lenarts tot kapitein van zijn gemeente aanstelde. In de commissiebrief vermeldt hij weliswaar dat het ambt van kapitein er vacant was. Hoe dat kwam, door ontslag of door overlijden van de vorige kapitein, wordt niet vermeld. De luitenant-drossaard was er gerust in dat Lenarts een goede kapitein zou zijn. Hij was immers *genughsaem geïnformeert van het goet gedrag, reputatie ende bequaemhyt vanden Eersamen Ludovicus Lenarts*. Hoe de kapitein voor zijn diensten vergoed werd, wordt niet expliciet vermeld, wel dat hij de traditionele vergoedingen die aan het ambt verbonden waren, of *alle emolumenten daer toe staende*, zou krijgen. De inwoners van Genk kregen de opdracht hun nieuwe kapitein te gehoorzamen in *het bevel der waepenen, wagt etc.*, en dit zowel wanneer hij hen zelf iets zou bevelen, als wanneer het bevel om de wapens op te nemen van de drossaard zelf zou komen. Alvorens echt in functie te treden, liet de nieuwe kapitein zijn aanstellingsbrief nog op de genachten van 3 maart door de plaatselijke schepenbank registreren en legde hij voor de schepenen een eed af. Helaas bleef de formule van de eed die Lenarts aflegde niet bewaard.

© Rombout Nijssen, medewerker rijksarchief Hasselt

BIJLAGE:

REGISTRATIE VAN DE AANSTELLING EN DE EEDAFLEGGING VAN L. LENARTS ALS KAPITEIN VAN GENK, 3 MAART 1789.

Rijksarchief Hasselt, Archief van de schepenbank van Genk, nr. 70, f° 276 r° - v°.

Genachten den 3 meert 1789 compareerde in iudicio den Eersamen Ludovicus Lenarts, inwoender deser heerelykhyt Genck voor ons schepenen, hebbende geproduceert syne commissie als capityn der selve heerelykhyt, versoekende realisatie en approbatie der selve en tot den behoorelyken eed geadmitteert te worden, op welk billig versoeck wy schepenen condescenderende, nemen de selve voor gerealiseerd en geaprobeert aen, en heeft den selven Ludovicus Lenarts voor ons gepresteert den behoorelyken eede en is cujuslibet salvo in hoede van wet gekeert.

Tenor commissio

Alsoo in die heerelykhyt Genck, partye van het government ende ampt Stockhem, de capityns plaets aldaer vacceert ende genughsaem geinformeert van het goet gedrag, reputatie ende bequaemhyt vanden Eersamen Ludovicus Lenarts, inwoender der voors. heerelykhyt van Genck, den ondergesc. uyt kragte van synen comissie verklaert mits desen de opgemelde capityns plaetse te confereeren ende te begeben aen den voorn. Ludovicus Lenarts, en den selven aldaer voor capityn te etablificeeren met alle emolumenten daer toe staende, oversulx ordoneren en bevelen aen alle onderdaenen van Genck hem voor hunnen capityn

te erkennen ende hem in het beveel der waepenen, wagt etc. te gehorsaemen, het sy in cas noodig, op syn eygene oorders, en aen die de welke door den Hoogen drossard of synen lutenant drossard mogte ontfangen, alles op pyne en amende so volgens de lants edicten. Actum Neeroeteren den 2den feb. 1789 ende tot meerder coroboratie met myn eygen pidtschap bekragtigt en ondert. (:signatum erat:) P.G. Pendris, lt. drossard der voors. ampt en government van Stockhem etc.

DE DORPSKAPITEINS VAN GENK

(17DE-18DE EEUW), naschrift van de redactie

De auteur van hogervermeld stuk refereert naar de voorgangers van dorpskapitein Lenarts. Van het weinige dat wij hierover weten, kunnen wij het volgende mededelen:

Vanaf 1672, tot aan zijn afzetting in 1689, was Houb (Houbertus of Houbrecht) Braecken (°1620 - †1706) van Gelieren, dorpskapitein van de *huyslieden*. Hij was gehuwd met Maria Vrancken en zij kregen 7 zonen, waaronder *Haub* (Haubrecht) ⁽⁸⁾, die later schepen zou worden ⁽⁹⁾. *Haub* Braecken werd te Genk gedoopt op 2 juni 1653 ⁽¹⁰⁾ en trouwde later met Christina Broucx, een dochter van schepen Christiaan Broucx.

Vader Houb Braecken was gekend om zijn gewelddadig karakter. In 1692 werd te Gelieren op een zondag, Anna Switten doodgeslagen met een *schup*, door Houb Braecken, voormalig *capiteyn der huyslieden en borgermeester van Gelieren*. Reeds op 12 december 1689 was Houb Braecken voor de schepenbank te Genk moeten verschijnen

De oude Boote-hoeve te Gelieren thans restaurant "De Boote", Bret

wegens het afranselen van zijn zoon en een dienstmeid ⁽¹¹⁾. Hij was toen afgezet als dorpskapitein. Laurentius Martens, de gerechtsbode, had hem moeten arresteren en had tevens gerechtelijk beslag op al zijn goederen gelegd. De bode had ook aangekondigd dat getuigen zich moesten melden. Na Houb Braecken werd zijn oudste zoon Hendrick tot kapitein te Genk benoemd ⁽¹²⁾. Deze was getrouwd met Maria Bijmens ⁽¹³⁾.

In 1715 oordeelde de drossaard van Stokkem, Jean Hyacynth de Renesse baron van Oostmalle, dat er in de hei bij *Asch* een algemene troepenschouwing zou gehouden worden van alle manschappen uit zijn ambtsgebied. De inwoners van *Asch*, *Gelabbeek*, *Genck* en *Meuwen* vonden dit nadelig voor de rust van de streek en meenden dat de manoeuvres teveel kosten zouden veroorzaken. De drossaard had voorgesteld om een landwacht in te richten, bestaande uit het derde deel der manschappen van de *huyslieden*, die gedurende 8 dagen zouden moeten wacht houden, ieder in zijn eigen dorp.

Jan Winckels, getrouwd met Maria Waeben, woonde in de heerwagen Gelieren. Hij was van 1711 tot omstreeks 1721 dorpskapitein van Genk ⁽¹⁴⁾.

Jan Schrijvers ⁽¹⁵⁾ was in die periode capiteyn van Suetendael ⁽¹⁶⁾. Hij werd omstreeks 1735 opgevolgd door Joannes Cops van Zutendaal ⁽¹⁷⁾.

Op 12 januari 1718 hadden de *ijaghers* (jachttopzieners) van drossaard Hyacinthus de Renesse, baron van Oostmalle, en de jachttopzieners van de prinses van Munsteren (abdis van Munsterbilzen), een man met geweld uit zijn huis gehaald te *Ghenck* omdat hij een haas geschoten had met zijn snaphaen (geweer met vuursteenslot). De jachttopzieners leidden hem tot voor Walterus Huvener, schepen, secretaris en dorpskapitein van As. Deze weigerde om het vuurwapen in beslag te nemen en de gevangene over te brengen naar Stokkem. De jachttopzieners brachten hem dan onzacht zelf naar de burch van Stokkem: '*hem sijn broeck van sijn gat ghesneden dat hij deselve in sijn hant tot Stockheim most draeghen*'.

Op 13 januari 1718 moest dorpskapitein Walterus Huvener op bevel van de drossaard, wegens insubordinatie in Stokkem verschijnen.

© Alex Marut

(1) F. Van Gehuchten, *Bokkenrijders. Late heksenprocessen in Limburg*, Tessenderlo, 2002, 360 p.

(2) D.F. de Sohet, *Instituts de droit ou sommaire de jurisprudence canonique, civile, féodale et criminelle pour le Pays de Liège, de Luxembourg, Namur & autres, Namen, Bouillon, 1770-1772*, Livre I, Titre XCVII.

Dit werk, van groot belang voor het onderzoek van de Limburgse geschiedenis, werd in 1996 door het Rijksarchief anastatisch heruitgegeven.

(3) Op 2 oktober 1753 verpandde de Luikse bisschoppelijke Rekenkamer de heerlijkheden Genk en Zutendaal aan Jan Karel de Grady de Croenendael. Dit hield in dat de heer de Grady, in ruil voor de verstreking van een intrestloze lening van duizend *écus* de heerlijke rechten in Genk en Zutendaal, die tot dan toe door de bisschop van Luik en zijn Geheime Raad waren uitgeoefend, mocht gaan uitoefenen. Nieuwe schepenen bijvoorbeeld, zouden voortaan niet meer door de bisschop en zijn medewerkers, maar door de Grady of zijn erfgenamen aangesteld worden.

In 1789 was kanunnik Frans-Antoon de Méan van het Luikse Sint-Lambertuskapittel pandheer van Genk. Hij had de heerlijkheid op 21 maart 1786 gekocht van kanunnik Karel-Alexander van Arberg. Op 9 mei 1786 liet hij de verkoopsakte van de heerlijkheid en de bekrachtiging ervan door de prins-bisschop, door de schepenbank van Genk registreren, en op 30 mei 1786 liet hij secretaris Petrus Eijben in zijn naam plechtig bezit nemen van de heerlijkheid: Rijksarchief Hasselt, Archief van de schepenbank van Genk, nr. 70, f° 231 r° - 232 r°, 235 r° - 236 v°.

Frans-Antoon de Méan werd op 16 augustus 1792 tot laatste prins-bisschop van Luik gekozen, en werd later de eerste aartsbisschop van Mechelen. Op 27 februari 1787 stelde de Méan Mathias Simon Nijpels tot Drossaard van de heerlijkheid Genk aan. Op 13 maart 1787 legde Nijpels de drossaardseed af voor de schepenbank van Genk: Rijksarchief Hasselt, *Archief van de schepenbank van Genk*, nr. 71, f° 251 r°-v°.

Zie voor de betekenis van de verpanding van een heerlijkheid: R. Nijssen, *Inventarissen van de archieven van de schepenbanken van Genk (1437-1796) en van Zutendaal (1497-1796)*, Brussel, 1998, p. 9-14.

(4) L. LAHAYE, *Analyses des actes contenus dans les registres du scel des grâces. Règnes de Jean-Théodore de Bavière, de Charles-Nicolas d'Oultremont, de Charles-François de Velbruck, de Constantin-François de Hoensbroeck et de François-Antoine de Méan*, Luik, 1931, p. 289.

(5) Naast administrateur van de drossaardambten Bilzen en Stokkem, bekleedde hij ook de functies van stadhouder van de Leenzaal van Kuringen, commissaris-deciseur in Maastricht, en raadsheer in de *Geheime Raad*.

(6) Van 1775 tot 1782 en van 1785 tot 1789 was P.G. Pendris ook drossaard in de pandheerlijkheid As: Hasselt, *Archief van de schepenbank van As*, nr. 16, f° 21 v° - 65 r°, f° 88 r° - 110 v°.

Paul Gisbert Pendris, zoon van Jean Guillaume, overleed op 21 mei 1790 in zijn woonplaats Neeroeteren.

(7) D.F. de Sohet, *Instituts de droit*, Livre IV, Titre I, art. 28.

(8) R.A.Hasselt, *Archief parochie Genk*, Doopregisters 1639-1659, f° 68 nr. 384.

(9) REMANS, A., Heidebloemke 1968, nr. 3 p. 131.

(10) Te Gelieren werd er een straat naar deze familie genoemd: *de Brakenstraat*.

(11) REMANS, A., *Als twee 'wijver' ruzie hebben*, Heidebloemke 1960 p. 84.

R.A.Hasselt, *Rolregister Genk*, nr. 14 f° 33.

(12) Ibidem, p. 132.

(13) REMANS, A., *Genker stammen*, Heidebloemke jg. 29 nr. 1/1970 p. 9.

(14) REMANS, A., *Inkomsten van de pastorij* (18e eeuw), Heidebloemke jg. 25 nr. 3/1966, p. 102 en Heidebloemke jg. 28 nr. 4/1969.

(15) R.A.Hasselt, *Schepenregister As*, nr. 13, f° 51. In 1655 was Peter Gommers capiteyn en schepen te As.

(16) REMANS, A., *De Bolerboom*, Heidebloemke nr. 5-6/1968 p. 206.

(17) SCHREURS, J., manuscript 1925-27, f° 58 verso.

(18) MOLEMANS, J. & PAULISSEN, E., *As in het verleden*, As, vzw Sint-Aldegondiskring en gemeentebestuur As, 1976, p. 31.